

Dobro spravedlnosti, I. část

Roman Cardal

5. marca 2024 ✚ Spoločnosť ✚ CZ, Filozofia

Hesla vyvolávající bezprostřední dojem

Před každými volbami jsme zaplavováni množstvím billboardových hesel a sloganů, které mají nás občany přimět k tomu, abychom se při hlasování rozhodli „správným způsobem“. Dokážeme si snadno představit, že jedno z nich by mohlo znít: „*Spravedlnost je dobro. Bojujeme za ni!*“. Toto propagační dvouvěť lze předkládat s jistotou, že bude v myslích lidí pozitivně rezonovat. Snad nikdo by přece netvrdil, že spravedlnost je zlo a že boj za ni je něčím špatným. A jestliže je tu nějaká politická strana, která se angažuje v boji za takovou vysoce kladnou hodnotu, není důvod jí nedat svůj hlas.

Dokud naše mysli fungují jen na základě *bezprostředních dojmů*, nejsme schopni prohlédnout pravou, ve většině případů čistě manipulativní povahu takových vtíravých upoutávek. Abychom dospěli k potřebnému prozření, stačí se zeptat, která z politických stran by se s tímto heslem mohla ucházet o přízeň voličů? Hned bychom zjistili, že by si ho mohla přivlastnit *jakákoliv strana*. Nad její písemnou, reklamně zvýrazněnou podobou si lze bez problémů představit usměvavý portrét liberála, konzervativce, komunisty, nacisty či někoho dalšího. Co to znamená? Nic jiného než, že pojem *spravedlnosti*, stejně jako pojem *dobro*, nejsou jednoznačné. Za jejich identickou slovní formulací se skrývá *množství vzájemně neslučitelných významů*.

Hubertus Quellinus, Alegória spravodlivosti

zdroj: Picryl

Liberálové, komunisté i nacisté pod jedním praporem

Je respekt všech občanů příkladem spravedlnosti? Bezpochyby, odvětil by například moderní křesťanský demokrat. Je pronásledování lidí patřících k méněcenným rasám součástí spravedlnosti? Samozřejmě, zněla by odpověď přesvědčeného nacisty. Je spravedlivé trestat občany, kteří nesouhlasí s politikou genderismu či multikulturalismu? Jistěže ano, ozval by se kovaný příslušník nové levice. Není to zvláštní? Jak může být součástí spravedlivého přístupu respekt všech občanů i pronásledování příslušníků jiných ras, jinověrců a

všech, kdo nesdílí ty „správné“ postoje a názory?

Odpověď souvisí s již zmíněnou nejednoznačností pojmů *spravedlnost* a *dobro*. Spravedlnost musí být nějak definována, musí jí být vlastní určitý obsah. Ten je dán souborem pravidel a zákonů, v jejichž světle jsme schopni rozlišit jednání spravedlivé (dobré, zákonné a legitimní) od jednání nespravedlivého (špatného, nezákonného a nelegitimního). Z antiky se nám dochoval text, který výše naznačenou *různorodost* pojetí spravedlnosti vysvětluje. Jedná se o výraz sofistické mentality, která odmítala existenci jakékoliv absolutně platné a závazné hodnoty:

„Dává pak zákony každá vláda podle svého prospěchu, demokracie demokratické, tyranie tyranské a tak dále; a pak prohlásí, že toto, co jim samým prospívá, je pro ovládané spravedlivé, a kdo to překračuje, toho trestají, tvrdíce, že jedná protizákonně a nespravedlivě. To tedy je ta spravedlnost... jež je po mém soudu ve všech státech stejná, prospěch právě vládnoucí strany. Tato však má moc, takže při správném usuzování vychází závěr, že všude totéž je spravedlivé, totiž prospěch silnějšího.“

Právě citovaná pasáž je výmluvným příkladem relativismu aplikovaného na oblast politického života. Spravedlnost je v jeho rámci pojímána jako neabsolutní hodnota, kterou je vždy třeba chápat ve vztahu k právě vládnoucí garnituře, totiž jako výraz její (z)vůle zaměřené na realizaci jejího prospěchu. Tím se posouváme k objasnění nejednoznačnosti pojmu *dobra*. Již v Platónových textech narážíme na rozlišení *dobra užitečného, příjemného a mravního*. Je-li spravedlnost dobrem, záleží na tom, jaké dobro máme na mysli. To užitečné, příjemné anebo mravní? Mezi těmito pojetími dobra jsou *podstatné rozdíly* a ty se pak promítají i do pojetí *spravedlnosti* chápané v jednom z těchto tří významů.

Většinový názor kdysi i dnes

Na stránkách Platónovy *Ústavy* se dozvídáme, jaké bylo tehdejší „veřejné mínění“ ohledně tohoto tématu. Podle dostupného zdroje si většina Aténanů čtvrtého století před Kristem myslela, že spravedlnost ve smyslu *respektu a uznání druhých* je něco namáhavého a obtížného, přitom však *užitečného* a že je třeba se o realizaci spravedlivých poměrů mezi lidmi snažit „*pro výdělek a dobrou pověst*“, ale pokud problém spravedlnosti uvážíme bez vztahu k těmto benefitům, je nezbytné se jí „*vyhýbat jakožto věci nemilé*“.

Jak máme názoru tehdejších (a podle mnohých náznaků i dnešních) respondentů rozumět? Většina Aténanů Platónovy doby, kteří se dají označit jako představitelé slavné periklovské demokracie, si dle svědectví citovaných řádek myslela, že spravedlnost není *žádnou absolutní a bezpodmínečnou hodnotou*, nýbrž jen hodnotou *užitečnou* a částečně i *příjemnou*. Motivaci k respektu a uznání druhých čerpali z přesvědčení, že takové jednání je užitečné pro jednoho každého z nich. V jejich optice se to jevílo tak, že se mám chovat k druhým ohleduplně, protože to přináší *užitek mě samotnému*. Jaký užitek?

Podle přísloví: *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá* anebo *Jak ty mně, tak já tobě*. Ze zkušenosti každý člověk ví, že způsob chování druhých k němu samotnému do značné míry závisí na způsobu chování jeho samotného k druhým. Jedná-li vůči nim s respektem, může rozumně očekávat, že i oni budou k němu uplatňovat respekt a naopak, nebude-li na ně brát žádný ohled, nebude se moci divit, když se ani on od nich žádného ohledu nedočká.

Je-li tedy posledním motivem ohleduplnosti k druhým *můj vlastní prospěch* – zabraňování dopadů pomsty za mé špatné jednání vůči druhým – a s tím související *uspokojení* z toho, že mám ve společnosti vlastní respektu hodné místo, pak vzniká problém, který se Platón nebál otevřeně vyslovit. Vzájemný respekt se vyskytuje mezi lidmi, kteří si jsou *více méně rovni*, což znamená, že pokud se někdo dopustí nějakého nečestného jednání ve vztahu k druhým, pocítí dříve nebo později dopad bolestné sankce za takový „přešlap“. Lidé, kteří se stanou obětí podvodu či nějakého jiného nespravedlivého jednání, mají dostatečnou, přímou či nepřímou moc k tomu, aby viníka potrestali a dosáhli nápravy způsobené škody. Dokáží si totiž nápravu buď zjednat sami přímým zásahem proti jejich škůdci anebo se obrátí na nějaké instituce k tomu určené (policie, soudy), které jim k domožení se práva pomohou.

Situace se však mění, když se ve společnosti vyskytnou velké rozdíly a nerovnosti mezi lidmi. Tyto rozdíly bývají zároveň rozdíly *v možnostech uplatňování moci vůči druhým*. Tak se může stát – a my dnes máme takové případy dosti často před očima –, že bezohledné jednání určitých jedinců nebo skupin vůči jiným jedincům a skupinám zůstává *bez potrestání* a že je pro lidi žijící na nižších společenských stupních takřka nemožné se domoci vlastních práv proti nátlakovým a útlakovým individuům a institucím. A přesto se tyto nedobré poměry mezi lidmi v určité společnosti dají oficiálně nazývat jako „spravedlivé“, protože, jak jsme se dozvěděli u Platóna, právo a spravedlnost lze pojímat jako *pouhý prostředek k uskutečňování prospěchu držitelů moci*.

Tyto zraňující vztahy jsou odhalitelné na různých úrovních – od rodin přes četná lidská uskupení až k nejvyšším patrům společenského života. Svoji moc mohou bez obavy z trestu zneužívat dokonce i vlády vůči „svým“ občanům nebo některé (nad)národy či nadnárodní asociace vůči jiným (pod)národům. Takové jednání vychází z určitého názoru na povahu lidského života a na povahu skutečnosti, do níž je lidský život zasazen. V příštím příspěvku budeme mít možnost se s tímto názorem a jeho krutými praktickými následky seznámit.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/dobro-spravedlnosti-i-cast/>